

European Union

**ИПА ПРОГРАМ ПРЕКОГРАНИЧНЕ САРАДЊЕ
БУГАРСКА-СРБИЈА**

**ПРОГРАМА ЗА ТРАНСГРАНИЧНО
СЪТРУДНИЧЕСТВО ПО ИПП
БЪЛГАРИЯ-СЪРБИЈА**

ССИ № 2007СВ16ІР0006

**Bulgaria – Serbia
IPA Cross-border Programme**

Стратегија развоја еколошког воћарства и прехранбене прерађивачке индустрије у пограничном региону Краиште 2013 - 2016

Ова публикација је направљена уз помоћ средстава Европске уније кроз “ИПА Програм прекограничне сарадње Бугарска-Србија” под бројем ЦЦИ Но 2007ЦБ16ІПО006. Јединствено одговорно лице за садржај ове публикације је екипа Општине Босилеград и ни на који начин не може бити тумачен као став Европске уније или Управљачког тела програма.

Босилеград, август 2012

САДРЖАЈ

УВОД	3
1. ПОЛАЗНА ОСНОВА	7
1.1. ОКВИР	7
1.2. ИНТЕГРАЦИЈА У ЕУ	11
1.3. МОДЕРНИЗАЦИЈА	15
2. КРАИШТЕ РЕГИОН	16
2.2 СВОТ АНАЛИЗА - предности, слабости, могућности и претње	23
3. ФАКТОРИ РАЗВОЈА ВОЧАРСТВА	27
4. АНАЛИЗА РАЗВОЈА ВОЋАРСТВА	29
4.1. Значај и основни трендови	29
4.2. Производња воћа	30
4.3. Прерада и складиштење	37
5. ЗАКЉУЧАК И ПРЕПОРУКЕ	39
5. Циљеви развоја воћарства	44
7. ПРЕДЛОЗИ ПРОЈЕКТА ЗА ДАЉИ РАЗВОЈ ЕКОНОМИЈЕ, ПРИВРЕДЕ, ПОЉОПРИВРЕДЕ И ВОЋАРСТВА У РЕГИОНУ КРАИШТЕ - неколико идеја	45
8. МАТРИЦА МЕРА	51

УВОД

Пред нама је стратешки акциони план за регион Краиште из области еколошког воћарства и прехранбене прерађивачке индустрије, који је урађен у склопу пројекта "Краиште - област јединствених сорти воћака", у даљем тексту скраћено КРОГ који се реализује у оквиру програма прекограничне сарадње Бугарска - Србија ИПА од јула 2011 до октобра 2012 у сарадњи Универзитета за шумарство у Софији и локалних партнера општина Ћустендил, Бугарска и Босилеград и Културно-информативни центар "Босилеград" из Србије.

У реализацији пројектних активности ангажовани су и активно учешће су узеле локалне самоуправе, уз партиципацију локалних инвеститора, купаца, добављача, представника локалне самоуправе, јавних и приватних предузећа, њихових удружења, невладиних организација и група грађана. Посебну методолошку и стручну помоћ пружили су експерти које је ангажовао консултант Линк Теам Агенција. Израду овог стратешког документа финансијски је подржала Европска Унија, кроз пројекат прекограничне сарадње са Бугарском.

Овај пројекат испуњава специфичне циљеве програма приоритетне осе 2: Унапређење капацитета за заједничко планирање, решавање проблема и развој, кључна област интервенције 2.2 Одрживи развој кроз ефикасно коришћење регионалних ресурса.

Општи циљ пројекта: Проширење сарадње у региону Краиште са циљем да се стимулативно утиче на развој производње еколошки чисте здраве хране, што је један од елемената одруживог развоја.

Специфични циљ:

Идентификација и очување слабо познатих месних сорти воћа од којих су неке познате, а неке до сада неидентификоване воћне културе у региону Краиште да се заинтересују циљне групе ради заштите и бољег искоришћења природних ресурса да би се стимулисала воћарска производња која је еколошки чиста, као део производње здраве хране.

Циљне групе и корисници:

1. Пољопривредни произвођачи - воћари, ради идентификовања, документовања и подмлађивања локалних сорти воћа и њихових садница.
2. Пољопривредни специјалисти - агрономи и други стручњаци за побољшање њихових квалификација у области органске пољопривреде
3. НВО заинтересоване за заштиту биолошке разноврсности и коришћење локалних сорти воћа
4. Мала и средња предузећа у области органске пољопривреде и прехранбене индустрије
5. Студенти и млади људи, заинтересовани за органску пољопривреду и еколошке воћарство
6. Грађани у пограничном региону Краиште

Стратегија развоја органског воћарства и прехранбене прерађивачке индустрије у региону "Краиште" и Програм за подмлађивање угрожених аутохтоних врста и стварање два расадника воћа (банке гена) у општинама Трекљано (Бугарска) и Босилеград (Србија) су нераскидиво повезани и њихова имплементација је паралелна. Стратегија је дугорочни документ, али програм проистиче из ње и има краћи временски хоризонт.

Израда овог стратешког акционог плана је условљена потребом да се узме активно учешће у процесу транзиције укупног друштвено економског система у регион у тржишни систем након веома тешког периода који је значајно еродирао квалитет живота и услова за рад у општинама које чине овај регион. Коначно, израда

стратешког акционог плана је уследила и као одговор на потребу да се у значајнијој мери нагласи одговорност, улога и значај општинских управа и њихове међусобне сарадње, у циљу даљег програма развоја, па и у делу пољопривреде, а нарочито воћарства као засебне гране.

Сам стратешки акциони план је заснован на принципима економске ефикасности, одрживости, поштовања принципа заштите животне средине, поштовања полне и националне равноправности, давања једнаких права свим грађанима и афирмисања улоге и значаја омладине као носиоца будућег развоја и афирмације општина региона Краиште. Овако постављено стратешко планирање чини процес управљања развојем општина у највећој могућој мери транспарентним јер је омогућило да сви релевантни субјекти непосредно учествују у планирању будућности.

Стратешки документ је израђен на бази детаљног сагледавања екстерних - макро-економских услова и прилика, њених стратешких и развојних опредељења, развојних опредељења исказаних на нивоу држава а полазећи од локалних природних, културно-историјских и социо-економских услова; расположивих људских, природних, климатских, географских и радом створених услова и добара водећи рачуна о свим општинама у региону.

Изради овог документа је претходило детаљно дијагностицирање стања унутар општина – сагледавања снага и слабости које се у њеном развоју испољавају али и уз сагледавање шанси и опасности које у већој или мањој мери могу утицати на перспективу развоја и општина и региона. Треба истаћи да овај стратешки план не представља списак свих жеља и потреба. Он је настао као последица чињенице да његова имплементација треба да траје три до четири године, дакле заснована је на програмском принципу и приоритетима који се у овом периоду могу реализовати сопственим и екстерним средствима финансирања из других развојних опредељења, домаћих и међународних развојних и финансијских институција, средства донатора и развојних фондова ЕУ, УСАИД-а, СИДА, и сл.

Стратешки план обухвата, пре свега, развој воћарства али се у њему такође обрађује и развој општинских инфраструктуре и развој институција, грађанских удружења и приватног сектора у региону као елемената и основе за бржи и ефикаснији развој.

Стратегија предвиђа пуну примену праксе и искуства Бугарске, која је пета година чланица ЕУ, као и искуство Србије у области пољопривреде и прехрамбене прерађивачке индустрије.

Стратегија је конципирана као скуп базичних принципа и представља документ који утврђује циљеве и пројекцију дугорочног развоја воћарства, без улажења у оперативне технолошко-техничке аспекте, и планирање онога што морају сами произвођачи. Наиме, реч је о утврђивању политика које треба да произведу мере којима се ствара једнак амбијент за све субјекте привређивања у сектору воћарства.

1. ПОЛАЗНА ОСНОВА

1.1. ОКВИР

Главна теза о будућности региона "Краиште" је снажна, ефикасна подршка одрживом развоју. У овој тези комбинује се визија економског раста на основу укупних средстава на располагању области, као и еколошки и социјални просперитет становништва. Визија је у складу са Европском Стратегијом одрживог развоја 2002. Њен Главни циљ је да се идентификују и спроводе активности које ће допринети квалитету живота кроз стварање одрживе заједнице које су у стању да управљају и користе ресурсе ефикасно и промовисати потенцијал за економске социјалне и еколошке иновације, а тиме обезбеди просперитет, заштиту животне средине и социјалне кохезије.

Основни циљ стратегије развоја органског воћарства и прехранбене прерађивачке индустрије у региону "Краиште" је да идентификује и примени мере које ће допринети побољшању квалитета живота кроз стварање одрживих заједница у стању да управљају и користе ресурсе ефикасно и промовишу потенцијале за економске, социјалне и еколошке иновације, чиме се обезбеђује просперитет, заштита животне средине и социјална кохезија.

Анализа показује да одрживе пољопривреде, одрживи туризам и одрживо воћарство је сложена алтернатива која може да створи услове за развој друштвено-економског потенцијала овог краја. Развој у овим секторима привреде могао би задржати и привући становништво у овај регион и створити услове за реконструкцију и завршетак техничке и социјалне инфраструктуре. На дужи рок може да се очекује примена свеобухватних мера и циљева привлачења људи који би волели да живе у овом региону, пре него у великим градовима. Ове мере превазилазе садржај стратегије и треба да буде предмет неког другог програмског документа.

Основни циљеви групе општина региона "Краиште" су кроз стратегију представљени у две основне групе:

- Привлачење инвестиција у области туризма и пољопривреде;
- Развој људског капитала, што значи задржавање и привлачење људи који раде и радно способних, што повећава њихову способност да учествују у друштвено економском развоју и обезбеђивање услова за побољшање квалитета живота локалне заједнице.

Воћарство као облик биљне производње је важна привредна делатност у региону. Воћарство је једна од најпродуктивнијих пољопривредних грана.

Воћарска производња има бројне компаративне предности у односу на остале гране пољопривреде. Производња различитих воћних врста омогућава:

- коришћење различитих подручја и локација за производњу;
- гајење воћака на различитом квалитету земљишта (физичке, хемијске и друге особине);
- воћарску производњу у различитим климатским условима.

У региону "Краиште" постоји одлична прилика за успешан развој готово свих врста воћа, понајвише - јабуке, крушке, шљиве, џанарике. Томе погодују повољни земљишни и климатски услови, који су се користили и у прошлости. Данас би ове природне предности за воћарску производњу у региону требало користити много ефикасније. Будући развој индустрије за прераду воћа и треба да се фокусира на интензивнијој производњи воћа за веће приносе и квалитетних плодова и да се планира њихова обраду у региону, која има већу вредност. Значајан податак за произвођаче је да се производњом воћа остварује се 10-20 пута већа вредност производње по хектару него при производњи нпр. пшенице и кукуруза. Производња воћа може да буде веома профитабилна делатност посебно ако се произвођачи определе за извоз, али тржишно оријентисаном производњом то се може постићи само ако су технологија гајења и квалитет плодова усклађени са захтевима тржишта.

Као илустративан пример наводимо производњу у Србији у протеклим годинама:

РОД ВАЖНИЈИХ ВРСТА ВОЋА (у тонама)

ВРСТА	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Јабука	198.030	240.000	245.000	236.000	281.868	239.945
Крушка	46.739	57.717	60.523	61.886	67.771	47.501
<u>Шљива</u>	304.351	556.000	681.000	607.000	662.631	426.846
Бресква	51.618	59.127	65.624	62.666	77.230	68.636
Кајсија	13.633	21.863	22.952	22.301	31.157	22.936
Трешња	19.767	23.302	28.546	29.551	29.228	22.201
Вишња	63.870	80.510	99.893	89.746	105.353	66.224
Орах	20.649	23.751	24.823	24.405	25.172	21.419
Јагода	32.299	35.457	33.129	37.924	35.799	32.973
Малина	84.331	79.680	76.991	84.299	86.961	83.870

Можемо рећи да је последњих пар година једно од атрактивних питања економије у региону било доношење одлуке у ком ће се правцу развијати пољопривреда. Било је време да земље у региону донесу нове стратегије развоја пољопривреде. После педесет година планске привреде, десет година изолације (у Србији), пар година несигурности и дискусије у ком правцу желимо да идемо, време је да се пође напред, у регионалном смислу јер су ове чињенице утицале на обе земље и Србију и Бугарску. Пољопривреда је на путу промена. Оне ће обихватити три најважнија елемента:

- *Завршетак транзиције из социјализма ка потпуној тржишној економији*
- *Интеграцију и придруживање ЕУ, тј. усклађивање са ЕУ стандардима*

- *Радикалну реконструкцију и модернизацију целог пољопривредног сектора.*

Успостављање тржишне економије ће имати снажне последице на односе између пољопривредног произвођача и држава. Држава ће се повући са много функција на којима је била, многе активности ће бити премештене у приватни сектор. У исто време држава ће морати да преузме или ојача многе друге функције које су неопходне да би тржиште функционисало добро. Ово укључује систем тржишних информација, јачање и реорганизацију система образовања, тренинга и саветодавства, као и новозаконодавство које мора да осигура услове за слободну и поштenu размену и такмичење. Приватник, пољопривредни произвођач или трговац ће имати више слободе. Правила ће бити јаснија, објективнија и примењива на све. Али он више неће моћи да се ослања на државу да му говори шта треба производити и како, већ ће његов профит или губитак зависити од мудрости његових сопствених одлука. Он мора најпре поћи од себе, шта је то што га интересује, у чему има искуства и какве су његове способности. Затим мора да сагледа потенцијале свога газдинства – земље, механизације, зграда, стоке и људи. Уз све то, он мора и да сагледа тржиште, шта је то што потрошачи желе да купе, колико су спремни да плате за то, какав квалитет траже. Овде је цена најбољи индикатор па мора бити обазрив у тумачењу. И на крају, он мора гледати и шта ради држава. Какве сигнале шаље, шта штити, шта субвенционише.

Овај стратешки документ израђен је у складу са стратешким и акционим документима као што су: ***Стратегија развоја пољопривреде Србије, Стратегија пољопривредног развоја Бугарске, Национални програм пољопривреде Србије, Закон о пољопривреди и руралном развоју, Закон о органској производњи и сл.***

1.2. ИНТЕГРАЦИЈА У ЕУ

Истраживања и анализе показују да у региону "Краиште" је важно да искористити све нивое регионалног планирања, како на међудржавном тако и на локалном нивоу. Од виталног је значаја да се покрене и развије сарадња и заједнички планира између 4 општина, иако раде у различитим административним областима.

На страни Бугарске су општине Ђустендил, Трекљано и Трн, Перник и Босилеград, Сурдулица, Трговиште и Владичин Хан, Пчињског округа у Србији. У досадашњој сарадњи општина овог региона реализован је пројекат "Стварање модела за прекограничну сарадњу између малих општина, где су учествовале општине Ковачевци, Земен и Босилеград. Главни резултати и искуства из тог пројекта искоришћени су за развој КРОГ. Неопходно је створити услове за динамичне и активне односе између локалних власти и општинских управа у циљу уједињавања напора да развију пољопривредни сектор, привуку инвестиције и унапреде људске ресурсе у тој области. Напори општинских власти треба да буду усмерени на:

- Ефикасно коришћење ресурса и европских фондова као и националних оперативних програма али и на контакте и развој система за привлачење инвеститора кроз одговарајуће системе удруживања – кластери, удружења, задруге и сл.

Пре придружења ЕУ постоје одређени стандарди познати ако „копенхагеншки критеријуми“ које Србија, пре свега, мора да испуни. Они садрже неке политичке циљеве као што су успостављање демократије, владавине права, заштита права мањина и три економска која се морају односити на пољопривреду као и на сваку другу област.

- Успостављање тржишне економије која ће бити способна да се интегрисе у тржишне економије осталих земаља чланица

- Способност да се издржи конкуренција, тако да економија државе не би била уништена поплавом увозних роба у тренутку придруживања великом слободном тржишту

- Прилагођавање целом сету ЕУ правила и пракси које су познате под називом *acquis communitaire* –здруженог сета закона, правила и процедура по којима Унија функционише. То су законски стандарди који се односе на пољопривреду и који су обимни.

Затим, заједничка пољопривредна политика која представља механизме којима се администрира централни, масивни ЕУ аграрни буџет и тзв. „структурални фондови“ који се неће примењивати док Србија не постане члан ЕУ, али много тога може заједнички да уради и учи из праксе суседне земље Бугарске, са којом заједно чини овај регион.

Иако добро уређен и финансијски потпомогнут, сектор пољопривреде је на јединственом тржишту Уније изложен конкуренцији, високим захтевима квалитета те различитим ограничењима.

Улазак пољопривредника из нових земаља-чланица на такво тржиште изазива одређену бојазан, тим више што у првим годинама чланства они не могу уживати оне погодности које су доступне пољопривредницима из старих чланица. Република Србија је тренутно суочена с новим изазовима на свом садашњем степену развоја, у изчекивању интеграције с Европском унијом. Како би се остваривање постављених циљева омогућило, члан 34. Уговора о Европској заједници предвиђа оснивање Заједничких организација тржишта (ЗОТ), који зависно о производима, могу бити у облику: заједничких правила о конкуренцији; обавезне координације националних тржишних организација и европске тржишне организације. Од шест производа за које су почетком 1960-их година биле успостављене, ЗОТ данас обухвата готово све пољопривредне производе или групе производа, осим кромпира, меда и неких алкохолних пића. Тиме су постављени основни инструменти заједничког тржишта

пољопривредних производа, који уклањају препреке у унутрашњој трговини и одржавају заједничку царинску препреку према трећим земљама.

У Европској Унији подручје воћарства регулисано је са пет смерница, и то :

1. Директива Већа 68/193/ЕЕЗ од 9. априла 1968. о стављању на тржиште материјала за вегетативно умнажање лозе.
2. Директива Већа 92/34/ЕЕЗ од 28. априла 1992. о стављању на тржиште репродукцијског садног материјала и садница намењених за производњу воћа.
3. Директива Већа 93/48/ЕЕЗ од 23. јула 1993. о утврђивању услова које мора задовољити садни материјал и саднице намењене за производњу воћа,
4. Директива Већа 93/64/ЕЕЗ од 5. јула 1993. о утврђивању мера у погледу надзора и праћења добављача и пословних простора.
5. Директива Комисије 93/79/ЕЕЦ од 21. септембра 1993. о утврђивању додатних одредаба за сортне листе садног материјала и садница како их воде добављачи,

Тржиште воћа и поврћа уређено је и посебном Уредбом Већа 2200/96 ЕЦ од 28. октобра 1996. о организацији тржишта воћа и поврћа у Заједници. Организација и уређење тржишта воћа у Републици Србији усклађује се у погледу легислативе у методици и начину спровођења мера на начин како су уређени наведеним уредбама Већа и Комисије.

Оперативни фондови које су основале организације произвођача финансирају се у једнаким деловима од стране произвођача и Европске заједнице. У подручјима где недостаје организованих удружења произвођача, државе-чланице додељују комплементарну помоћ. Тамо где је од укупне производње државе-чланице продато мање од 15% путем произвођачке организације, односно где производња воћа и поврћа представља 15% укупне пољопривредне производње, комплементарна помоћ ће бити надокнађена од стране Европске Заједнице.

Посебан део чине стандарди квалитета воћа који су утврђени посебним уредбама Комисије (11 уредби којима се регулишу норме квалитета конзумног воћа). Стандарди ЕУ законодавства који се односе на квалитет воћа се налазе у следећим документима:

1. Уредба комисије (ЕЗ-а) бр. 214/2004 којом се одређује маркетиншка норма за вишње
2. Уредба комисије (ЕЗ-а) бр. 85/2004 којом се одређује маркетиншка норма за јабуке
3. Уредба комисије (ЕЗ-а) бр. 2111/2003 којом се одређују правила за примену плана подршке Заједнице за произвођаче одређених агрума
4. Уредба комисије (ЕЗ-а) бр. 48/2003 којом се утврђују правила која се примјењују на мешавине различитих врста свежег воћа и поврћа у истој продајној амбалажи
5. Уредба комисије (ЕЗ-а) бр. 1284/2002 којом се утврђује маркетиншка норма за лешнике у љусци
6. Уредба комисије (ЕЗ-а) бр. 843/2002 којом се одређују маркетиншке норме за јагоде
7. Уредба комисије (ЕЗ-а) бр. 1799/2001 којом се одређују маркетиншке норме за агруме
8. Уредба комисије (ЕЗ-а) бр. 1148/2001 о проверама маркетиншким нормама примењивима на свеже воће и поврће
9. Уредба комисије (ЕЗ-а) бр. 175/2001 којом се утврђује маркетиншка норма за орахе
10. Уредба комисије (ЕЗ-а) бр. 851/2000 којом се утврђује маркетиншка норма за марелице

Примена стандарда квалитета има за циљ и задатак да са тржишта uklони незадовољавајуће производе, да усклади производњу са захтевима потрошача, олакша трговину засновану на поштеној тржишној конкуренцији и да на тај начин помогне повећању исплативости.

1.3. МОДЕРНИЗАЦИЈА

Нове технологије су сада јаче него икада и стално се развијају. Оне су темељ успеха у индустрији у готово свим сферама економске активности. То утиче на пољопривреду, укљ. у области хортикултуре и производње. Дакле нове технологије су од суштинског значаја на националном, локалном и прекограничном нивоу. Овај изазов захтева рад у три области:

-Напредак у сектору механизације и агрохемикалија дозвољава да човек може да обрађује велике површине или узгаја много више, тако да је држави потребно мање људи на газдинствима која обрађују земљу.

-Повећање продуктивности по хектару значи да развијене земље производе све веће количине хране, а популација им је све мања или се не мења. Ова комбинација доводи до снижавања цене и дугорочни пад цена пољопривредних производа.

-Повећање продуктивности у непољопривредном сектору ће донети повећање и у тим делатностима.

Мали приватни произвођач има три могућности:

1. Може наставити да се ангажује у досадашњим методама традиционалног гајења воћа са малим воћњацима и појединачним стаблима разбацаним на разним местима широм градског земљишта његовог села.
2. Може да повећа производњу воћа, након проучавања потребе тржишта и уз нову еколошку расардничку производњу, која је скупља али има више прихода.

Део решења је у обуци, образовању и саветима за произвођаче, као и у њиховом удруживању, како би се модернизовали и унапредили производњу, боље испунили захтеве тржишта и сустигли своје конкуренте у Европи. Ово се нарочито односи на општине у регион Краиште, обзиром да заједничким снагама једино могу направити и на квалитетан начин приступити како фондовима тако и утицати на развој производње воћа и прехранбене индустрије у региону.

2. РЕГИОН КРАИШТЕ

2.1. ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

Подручје региона Краиште представља физичко географску и историјско-географску област у западној Бугарској и источној Србији. Краиште чини комплексна конфигурација планине, долина и дубоко уклесаних котлина. Њихов главни правац је од северозапада ка југоистоку. Краиште лежи између Плани-Завала планине на северу и планине Рила и Осогово на југу. На северу су котлине Перник, Брезнишка и Трн. Прве две котлине су познате под заједничким именом Граово (грашак) и Трн - по имену Знеполе. Јужно од ње леже Верила-Руи планине, у које спадају Верила, Голо Брдо, Црна Гора, Лубаш, Стража и Руи. На југу су Дивлианска и Радомир котлина. Јужно од њих се налази планински венац Коњевско-Милевски који чине - Коњевска, Земенска и Милевска планина. Северно од последње је планина Крвав камен са највишим врхом у региону Краиште, Било висине 1.737 м. Краиште граниче котлине Знеполе, Радомирска, долина реке Струме и Каменишка и Ћустендилска долина а на и западу долина реке Јужне Мораве. У Краиште спада и Босилеградска и Дивлианска долина.

Краишке падине су скоро голе, највећим делом - безводне. Долине су настањене јабукама, а на висинама са шљивама. Топле струје из Егеја су једва осетне. Углавном су под снажним утицајем хладних ветрова и северозападних ваздушних струја.

Клима

Клима је умерено континентална, планинска са јаким зимама и хладним летима. Просечна јануарска температура је у распону од -2 до -4 степена, а у планинским областима падају и до -6, док се температура лети креће у распону од 15 до 25 степени. Зими су чести јаки мразеви нарочито када дува северац. Преовлађујући су западни и северозападни ветрови, затим источни и североисточни. Обично зима и снег трају скоро пет месеци од новембра до почетка априла. Пролеће је веома хладно и кратки и врло често променљиво, док је лето веома кратак и

прохладно. Јесен је такође кратка, обично кишовита и магловита. Позни пролећни мразеви проузрокују много већу штету код воћака него ниске зимске температуре. Краиште је затворено за топле јужне ветрове Осогово и Доганичком и Дукатском планином. Брзина ветрова од 20 до 22 м / сек. дува најчешће у пролеће и јесен. Висина планинских гребена на северозападу, северу и североистоку је мања него у планинским областима, тако да североисточни ветар - "козодеро" често леди реке и по неколико месеци.

Тло

Земљиште у области Краишта је углавном прекривено формирано на језерским седиментима у Пернишкој, Брезнишкој и Трнској котлини, алувијално-ливадским (на речним терасама), цимет шумама (друге долине, планине и брдовито земљиште), браон шумама (виши делови планина) и планинским ливадама (гребени).

Замрзавање земљишта 2 до 10 цм почиње у новембру и траје до марта. Дубљи слојеви замрзну у децембру или фебруару.

Воде

Ћустендилско Краиште се наводњава скоро у потпуности од реке Струме и њених притока. На истоку су реке Искар (Самоков долина) и Марица (Долнобалканска долина).

Хидрографска мрежа општине Босилеград се састоји од реке Драговиштица и њених притока реке Бранковска, Љубатска, и Божичка. Божичка, Лисинска и Љубатска река су преусмерене од Лисинске до Власинске бране. Површина општине је богата нискоминералним водама.

Реке у Краишту се пуне кишом од снега зими. Већина вода има у изобиљу у пролеће и почетком лета. Две су главне реке које дренарају.

Упркос великој надморској висини, падавина у региону има неадекватно, посебно у летњем периоду. Крећу се од 664 до 700 литара годишње. Најмање падавина се јавља у јулу, августу и септембру. Већина кише падне у мају са 9-10 дана падавина. Такве падавине погодују развоју плода биљке, али тешко да их могу заштитити од болести.

Олује са градом су честе, али су распрострањене углавном на вишим деловима подручја где воћа има мало. За неке воћне сорте (Бели зимски калвил), влажност ваздуха је од суштинског значаја. Током летњих месеци влага је ниска, па биљкама треба додатно заливање.

2.2. Општина Трекљано (Бугарска)

Налази се у западној Бугарској и једна је од општина из Ћустендилског округа.

Општина има 19 насеља са укупном популацијом од 629 људи (01/02/11). Надморска висина је од 710 до 1733 м. Трекљано се налази у близини границе са Србијом, 40 км северно од Ћустендила, 39 км јужно од Трна и 100 км источно од Софије. Налази се у планинској области 15 км од Милевског врха (1733 м) у Милевским планинама.

У општини Трекљано постоји велики демографски проблем – упорно се наставља тренд опадања и старења становништва.

У области индустрије заступљене су радионице бакелит производа, производне активности потрошачке задруге "Краиште". У трговини раде седам приватних продавница.

Постоје добре прилике за производњу кромпира и хране за животиње, као и за гајење воћа и поврћа.

Шумарство је важан и уносан приход општине. Рад се одвија у две области: безбедност и репродукција шумских ресурса и еколошки коришћење дрвних ресурса.

Површина шума општине је повољан амбијент за развој ловног пословања. Природни ресурси су повољни за развој домаћег и међународног туризма.

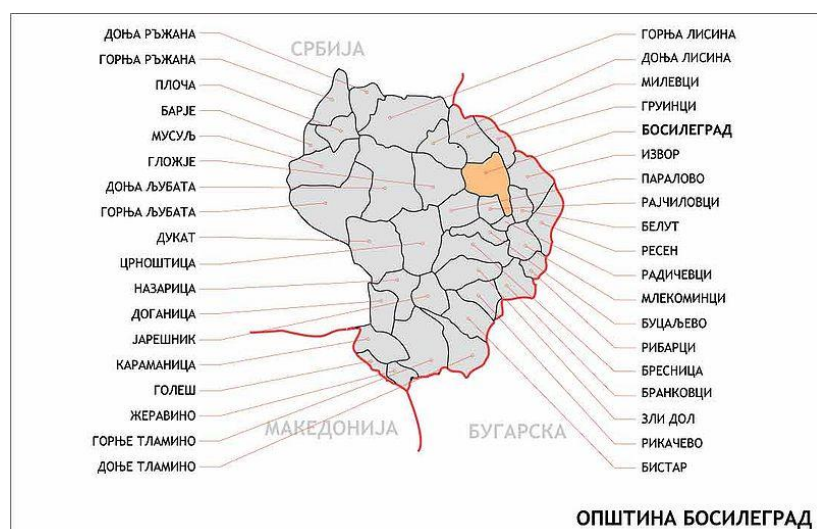
Већ неколико година се организује традиционални фестивал "Славче", у организацији са општином Босилеград из Србије. Културне активности су богате. Постоји музеј и галерија изложба проф Евтима Томова.

Саобраћајна инфраструктура ка граду Ћустендилу је добра, али ка Трну је у веома лошем стању. Интерна мрежа путева је у добром стању, лоши саобраћајни услови спречавају територијалну интеграцију региона и ту леже разлози смањених економских и социјалних веза са суседним општинама.

Положај општине ствара услове за прекограничну сарадњу, која може да стимулише развој и у том смислу је важан фактор у економском развоју региона јер су у близини и доступна тржишта у Србији и Македонији.

3.3. Општина Босилеград (Србија)

Општина Босилеград се налази у југоисточном делу Р Србије.

Општина Босилеград се граничи:

- са општином Сурдулица на северу,

- са општином Врање на северо-западу,
- са општином Трговиште на западу,
- са Р Македонијом на југо-западу,
- са Р Бугарском на истоку.

Граница са Бугарском је у дужини од 54 км. Граница са Македонијом је у дужини од 9 км. На територији општине Босилеград хидрографску мрежу чини река Драговиштица са притокама Бранковске, Љубатске и Лисинске реке. Сви водотокови са овог подручја су усмерени ка Струми односно Егејском мору, сем Божичке, Лисинске и Љубатске које се преко Лисинског језера усмеравају ка Власинском хидроакумулационом систему. Подручје ове општине је богато подземним врло slabим минералним водама.

Општина Босилеград се простире на крајњем југоистоку Р Србије пригранична, територијално периферна, неразвијена, од Београда удаљена 400км а од Софије 132км. Сам административни центар налази се на 620 метара надморске висине, а целу општину карактерише брдско-планински предео са надморском висином од 600 до 1922м. Неповољна конфигурација терена и структура земљишта условљавају неизграђеност путне мреже тако да су и основне саобраћајнице којом је општина повезана са унутрашњошћу а и према Р Бугарској изузетно слабог квалитета што директно условљава развијеност општине. Конфигурација терена општине се дели на планински, брдски и веома мало равничарски. Клима је умерено континентална, односно планинска. Одликује се свежим летима и нешто дужим, хладним и снежним зимама.

На простору од **571 км²** у 37 заједница живи 9.931 становника. Општина Босилеград припада групи 24 најнеразвијених општина у Републици има статус **I ранга** приоритета у развојној политици Републике што је узроковано, како изразитим демографским пражњењем територије, тако и веома ниским општим нивоом развијености.

У оквиру природних ресурса убрајамо рудно поље Благодат где се врши експлоатација олова и цинка, а идентификована су, али недовољно истражена налазишта волфрама и злата. Геолошким истраживањима утврђене су руде металичних и неметаличних минералних сировина које се у одређеном тренутку у зависности од економских услова могу експлоатисати. До сада је експлоатисано око 100.000 тона хидротермалног кварца. Једино лежиште у југоисточној Европи фосфата је откривено 1959.године на подручју заједнице Лисина са рудном резервом од 82.422.139 тона, доломит на подручју заједнице Извор са рудном резервом 1.760.000 тона, графит са рудном резервом од 204.709 тона на више локалитета, архитектонско грађевински камен волфрам и др.

Под шумама је око 28% од укупне територије општине који шумски фонд представља релативно значајан ресурс при чему треба имати у виду да су шуме у великом степену деградиране и малих продуктивних могућности.

Општина располаже значајним водним потенцијалом. Постоји водоводна мрежа пијаће воде у самом административном центру и заједници Рајчиловци у државној својини. Такође постоје изграђене водоводне мреже пијаће воде у више заједница у приватном власништву. На подручју општине постоје извори слабоминералних вода. Лежишта таквих вода су Велики и Безимени извор издашности **16,40 л/с** хидрокарбонатно-калцијумског типа која се може користити као минерална сировина за флаширање, стона пијаћа вода и индустрији безалкохолних пића. Други по издашности је лежиште Шопор и друга.

Као ресурс од битног значаја за развој општине издвајамо лековите, ароматичне, ретке и заштићене биљне врсте. На подручју општине на преко двадесетак локалитета успевају преко 150 биљних врста. Највећа концентрација налази се на планини Рудина недалеко од заједнице Извор и Бесне Кобиле на западној страни општине. Од шумских плодова највише је заступљена печурка-вргањ и лисичара, као и боровница.

Туристички потенцијали у глобалном смислу су скромни, међутим може се развијати сеоски, здравствено-рекреативни, спортско-рекреативни, ловно-риболовни, транзитни туризам обogaћени разноврсним културним садржајима. На територији општине постоје више потенцијалних туристичких локалитета: Лисинско језеро, сеоска насеља, етно центри, здравствено-рекреативни центри, лово-риболовно подручја и др.

Пољопривредно земљиште покрива око 65% територије општине доминирају око 25% и 52% травњак, остале области су поља и баште, што показује потенцијал за развој воћарства и сточарства. То су два традиционална пољопривредна сектора од којих су у прошлости становници највише живели. Данас, међутим, воћарски и сточарски производи углавном покривају личне потребе домаћинства и скоро ништа се не продаје на тржишту – локалном или националном. Не постоји јасна визија за њихов будући препород са увођењем нових технологија и проналажење инвестиција, недостатак иницијативе локалног пословног развоја воћарства и пратеће индустрије а не постоје ни људски управљачки капацитети, који би користили оближња тржишта у Бугарској за увоз или извоз робе, обзиром да је гранични прелаз Рибарци веома близу.

У области производње недостаје производни програми за постојеће капацитете, недовољна иницијатива привредних субјеката-потенцијалних произвођача условљени финансијским могућностима, неразвијене менаџментске способности појединаца и неприлагођавање на савременом домаћем и иностраном тржишту, не постојећи инфраструктурни објекти као основни предуслови за нове инвестиције а нарочито неорганизован гранични прелаз Рибарци за увоз односно извоз роба.

У будућности општина има за циљ да унапреди производне програме, кроз употребу постојећих капацитета и изградњу нових; да стимулише потенцијалне произвођаче здраве хране имплементацијом пројеката у области пољопривреде, као и да изнађе могућности за коришћење, прераду и продају природног потенцијала општине.

2.4 СВОТ АНАЛИЗА

ПРЕДНОСТИ

- Географски положај (Бугарска, Македонија и Србија)
- Људски потенцијал (постојање стручних тимова из различитих области)
- Доступна је инфраструктура институција
- Постојећи инфраструктурни капацитети ПТТ, електроснабдевање, канализације, водоснабдевање и путне мреже
- Постојећи природни ресурси (руда, шуме, дивљи плодови...)
- Велики потенцијал водотока, богатство у водама и велики број извора
- Постојећи, а неискоришћени капацитети за прераду воћа и поврћа, капацитети за обраду дрвета
- Плодно земљиште за одређене културе
- Велики потенцијал за туризам - здрава животна средина и нетакнута природа
- Занимање пољопривредника за воћарство
- Стимулативне мере аграрне политике
- Мала пољопривредна газдинства
- Расцепкано пољопривредно земљиште

СЛАБОСТИ

- Спора приватизација државног пољопривредног земљишта
- Непостојање регионализације воћарства
- Недовољно развијена расадничарска производња
- Неодговарајућа тржишна инфраструктура
- Непостојање произвођачких организација и маркетиншких програма.
- Недостатак знања и обучености произвођача у кориштењу нових и модерних технолошких решења
- Неодговарајући статистички подаци и друге информације потребне анализе
- Незапошљеност и нема нова радна места
- Уситњени поседи, недостатак механизације и застарелост постојеће

- Неорганизовани тржишни наступ и недовољна развијеност предузетничког духа
- Непостојање адекватне развојне стратегије
- Застарелост опреме и недостатак финансијских средстава за набавку нове и одржавање постојеће
- Недостатак пројектне документације за пројекте који би били финансирани и реализовани од стране домаћих и страних инвеститора и донатора

МОГУЋНОСТИ

- Могућност измене Закона (боља законска решења), побољшање сарадње са министарством и свим институцијама
- Могућност подношења пројеката при министарству и разним донаторима
- Већа сарадња институција између себе и враћање поверења у институције
- Брже укључивање младих у рад и стварање дохотка
- Модернизација инфраструктуре (постојећих путних праваца, водоснабдевање, канализације, прераду отпадних вода...)
- Повећана тражња за здравом храном и водом
- Укључење у ЕУРО Регион
- Увећане активности различитих фондова и донатора
- Повећање «еко» производње, производња култура погодних за наше климатско подручје (кромпир, шаргарепа, лук, малине, купине и др.)
- Развој сеоског туризма
- Помоћ међународних донаторских организација и од стране републичких фондова
- Развој граничних прелаза према Бугарској и Македонији што ће привући инвеститоре и побољшати инфраструктуре
- Повећање конкурентности домаће производње
- Развоја воћарства у служби сеоских активности и могућности повећања запослености и дохотка
- Пословно удруживање воћара преко пословних удружења или задруга

- Финансијска помоћ удружењима (задругама) у првим годинама деловања
- Улагање у опрему за бербу, сортирање и пакирање воћа као и складишне и расхладне капацитете
- Улагање у тржну инфраструктуру с циљем стварања стимулативног окружења

ПРЕТЊЕ

- Опасност од централизације Републичких служби
- Учестала промена Закона
- Недовољна активност грађана у решавању својих проблема
- Брзо старење становништва и његово смањење, велика миграција, пад наталитета због демографског положаја општине
- Немогућност запошљања због слабе квалификационе структуре
- Неадекватна помоћ од стране Владе
- Неповољни услови за добијање кредита
- Нелојална конкуренција из источних земаља
- Веома слаба заинтересованост од стране младих људи за останак на селу
- Изложеност елементарним непогодама
- Нерешен систем наводњавања
- Недостатак знања и вештина
- Неповећење у задругарство и систем пословног удруживања
- Ограничења ЕУ за развој пољопривреде
- Прилагођавање законодавству ЕУ

Даља анализа је показала да недостатак развоја воћарства и прераде, као и смањена производња воћа, посебно у поређењу са конкуренцијом из ЕУ су трајни тренд. Повећање тржишне динамике захтева производњу локалних воћки, како би се такмичили са важећим тржиштем нових сорти.

Пољопривредна политика у Бугарској и Србији је важан фактор за развој воћарства. Иако је било много реформи и улажу се значајна средства, конкурентност и

структурне проблеме пољопривреде и воћарства су и даље нерешени. Дакле, наше домаће пољопривредне политике треба да ојачају мере за успостављање и унапређење како би произвођачи могли да искористе своје предности и повећају производњу и маркетинг.

Воћарство код већине људи оставља утисак добре зараде, што у суштини и јесте. У поређењу са ратарском производњом, воћарска производња на мањим земљишним површинама остварује значајан доходак за произвођача. Но са значајним приходом долази и већа количина неизвесности и ризика. То се огледа на производној и пословној страни.

Будући да у следећем периоду треба очекивати снажне институционалне и тржишне захтеве и притиске који се огледају у усклађивању домаћег законодавства са законодавством ЕУ-а, даљој либерализацији домаћег тржишта хране и пића, паду цена и повећању захтева за квалитетом производа, на дуги рок опстаће само они произвођачи који буду имали конкурентан производ.

Воћарство је ризична делатност. Као “фабрика на отвореном” изложена је ђуди природе, а као производна грана подложна је променама понуде и потражње и конкуренцији. Због сталног раста продуктивности у воћарству и релативно стабилне потражње, изложена је константном смањењу цена. С друге стране, нужна су велика улагања у модерну и скупу технологију. Воћарски сектор је у процесу сталних технолошких, законодавних, економских, еколошких и социјалних измена. Ризици и неизвесност (временске неприлике, болести, ризици, тржишни ризици, итд.) су стални. Велик је број спољњих односно ендогених фактора на које не можемо деловати, али на унутрашње снаге можемо и морамо деловати. Количина знања и информација којима располажемо кључна је за наш успех.

3. ФАКТОРИ РАЗВОЈА ВОЧАРСТВА

Природни услови односно клима, рељеф (надморска висина, нагиб и експозиција) те тло (дубина, стеновитост, каменитост и физикално-хемијска својства), основни су фактори који утичу на избор. Да би се постигао висок и квалитетан природ, нужно је у производњи осигурати повољну плодност тла, односно оптималну опскрбу свим биогеним елементима током читавог раздобља вегетације.

У воћарству тло има вишезначну улогу, понајпре у опскрби биљке едафским факторима. Најзначајнија, незамењива и примарна улога тла је опсрба биљке водом, зраком и хранивима, што омогућује производњу биомасе - фотосинтезом. У тој улози тло је незамењив фактор одржања живота на Земљи, односно биљне производње и у примарној производној грани као што је воћарство.

Већини воћних врста одговарају тла која су слабо кисела, нпр. јабукама одговара киселост тла од рН 5,5 – 6. Уколико анализа тла покаже да су тла киселија него што је препорука за одређену врсту воћа, тада је тло потребно калцифицирати (што је допуштено у еколошкој производњи). Положај терена одређује рељеф, експозиција, нагиб терена те изложеност ветровима. Код избора места за насад воћа, најважнија је експозиција (тј. окренутост земљишта у односу на стране света). Положај терена је врло важан фактор за планирање насада и примену стројева.

Због својих природних карактеристика земљишта, климе и водних ресурса Краиште има велики потенцијал у пољопривредном сектору, који није у потпуности искоришћен. Уз адекватну аграрну политику, пољопривреда може дати значајан допринос економском развоју региона. Она је због своје повезаности и утицаја на остале секторе изузетно значајна за развој, с обзиром на то да запошљава, директно или индиректно, велики број људи, учествује значајним делом у спољној трговини, обезбеђује прехранбену сигурност грађана, доприноси руралном развоју и еколошкој равнотежи.

Стручњаци из области воћарства би требало да користе следећу комбинацију услова да се постигне успех:

- избор воћних врста и варијетета;
- одговарајуће земљиште које се може механички обрадити и наводњавати;
- искусни професионалци који знају нове технологије и могућности улагања у пољопривреду укљ. извори финансирања
- предузећа за прераду или замрзавање.

Познато је да су воћни плодови богати хемијским саставом, а то је од значаја у исхрани људи и у прерађивачкој индустрији. Плодови воћа садрже више од 50 супстанци, а посебно витамине, које су одбрамбене супстанце од многих болести.

- Од воћних плодова добија се више десетина плодова који се користе као намирнице у исхрани.
- Развојем индустрије јавља се и већа потражња за воћним плодовима.

Данас на основу особине воћака проучавамо могућност прилагођавања појединих воћних врсти нашим условима, једино тако можемо остварити високе, квалитетне приносе као и већу економичност и оправданост гајења, много већу од било које друге гране пољопривреде. За наше воћарство овог краја треба споменути да је оно током своје историје пролазило кроз разне ратне периоде и сам однос произвођача до данас, па се може рећи и данас више екстезиван.

Све воћне врсте ових крајева постале су од дивљих форми, које су се временом и селекцијом издвојиле и наставиле да се гаје.

У овим крајевима подједнако су заступљене воћне врсте:

- **јабука**
- **шљива,**
- **крушка,**
- **џанарика**
- **вишња.**

4. АНАЛИЗА РАЗВОЈА ВОЋАРСТВА

4.1. Значај и основни трендови

Воћарство је једна од најпродуктивнијих пољопривредних грана. Захваљујући великом броју воћних врста, омогућено је коришћење бројних локација и подручја са веома различитим земљишним и климатским условима за воћарску производњу, па самим тим и земљишта слабијих физичких, хемијских и других особина, као и земљишта на положајима са већим нагибом.

Производња воћа и прерађевина од воћа може да буде веома профитабилна и значајана извозна грана. Међутим, то подразумева предузимање мера у правцу интензивирања воћарске производње, као и осавремењавања и специјализације прерађивачких капацитета.

Тржишно оријентисано воћарство може бити високопрофитабилно само уколико је технологија гајења усклађена са захтевима тржишта. Данас се у свету, а све више и

код нас развијају: производња воћа контролисаног квалитета (од контроле земљишта до примене свих агротехничких мера); интегрална производња, где се јасно прописују правила примене агротехничких мера за одређени регион и воћну врсту; органска производња воћа.

Основ сваке производње воћа јесте остварење високог приноса и квалитетног производа који је безбедан по здравље човека.

4.2. Производња воћа

СРБИЈА

Укупна производња воћа у Србији у 2009. години износи 1.418.000 тона. У 2007. години, Србија је са својом укупном производњом воћа од 1.356.000 тона учествовала са 1,11% у светској производњи воћа, односно са 6,57% у односу на производњу воћа у Европској Унији. Највећи удео у производњи има малина која учествује са 15,2% у светској производњи односно са 65% у односу на производњу у Европској Унији.

Површине под воћњацима у 2009.години обухватају 240.285 хектара, што чини 4,71% укупних пољопривредних површина, односно 5,69% од обрадивих површина у Републици Србији. Највећи проценат од ове површине под којом се налазе воћни засади, традиционално је под шљивом - 50%, затим јабуком - 18% и вишњом – 7 % од укупног броја стабала¹ свих воћних врста у Републици Србији.

Ова производња се одвија углавном на малим парцелама које су у индивидуалним секотру и то чини око 95% производње док је свега 5% производње остало у саставу великих комплекса. Карактеристично је и то да су у Србији некада постојали велики пољопривредни комбинати који су се бавили производњом воћа и поврћа као што су ПКБ, ПИК Бечеј, Воћарске плантаже Болеч и други, али са приватизацијом је доста њих приватизовано. Производња има изражен регионални карактер и условљена је агроколошким условима, развијеношћу прерађивачке индустрије и тржиштем свежег воћа па су тако највеће површине под воћњацима у Централној Србији чине 6,65%

пољопривредног земљишта, док је у Војводини то свега 1%. Ипак, издвојена су нека подручја у Србији па се зна да је највећа производња малина у западној Србији, вишања у јужној Србији, док се јабука и шљива гаје на територији целе Србије.

БУГАРСКА

Бугарска је у 2009 произвела 106.173 тона воћа, што је за 17% више него 2008, главни разлог за повећање производње је повећање убраних области. Производња воћа је концентрисана у јужном и централном региону - око 34%, а затим Југ - 25%, где доминира производња брескве и југозападној - 17%.

Године 2009 највећи удео у укупној производњи воћа заузимају

1. јабука - 33,4%, затим
2. вишња - 16,4%,
3. шљиве - 16,2%,
4. брескве - 16,1% и
5. кајсије - 7.13 %.

Области под воћњацима у 2009 су износиле 71.995 хектара, од којих се беру 24,269 хектара. Забележено је повећање у областима воћњака од 10 одсто у односу на 2008 за поједине воћне врсте - највећи пораст је примећено у областима засађеним воћњацима јабукама - 33%, а затим вишње - 17%. Значајан пораст у другим врстама воћа - дуње, бадем, лешник, АРОНИА, киви, купине, рибизле, смокве и други. Смањење убраних области у односу на 2008 је регистрована за малине - 10%, суве шљиве и шљиве - кајсије и 8% - 6%. У 2009, се повећало интересовање за оснивање плантажа јабука, трешања, бресака, шљива, вишања, кајсија и још много тога.

Области за производњу садног материјала у 2009 заузимају 254 хектара. Фарме су произвели преко 525.000 број обрадивих садног материјала, као што је обављено око 80%. Године 2009, просечни приноси главних воћа су већи од 2008 просечан принос

повећање забележено је код 31,6% са шљива, крушака - 21,9%, вишања - 17,8%, јабуке - 13,3%, брескве и малине - 10 одсто - 7,3 одсто више него претходне године.

У пролеће 2009 у неким регионима су регистровани касни пролећни мразеви, што је довело до замрзавања пулољака. Као резултат пролећних мразева и невремена просечни приноси кајсија и вишања су нижи за 38% и 7% него 2008.

РЕГИОН КРАИШТЕ

Историјски докази показују да се воће у региону Краишта развијало још од древних времена. Напомиње се да је у 1330., током битке код Ћустендила било уништено много воћних башти. Још у XVII веку турски путописац Евелииа Челеби написао је задивљено да су јабуке из Ћустендила биле велике као гушчије јаје, укусне, слатке и остају током целе зиме негубећи свој укус.

После ослобођења, као резултат ентузијазма локалног воћарског становништва обogaћене су различите воћне врсте и варијетети доведени из целог света. Чак се 1921, организовала прва воћарска изложба у Ћустендилу. Тамо су представљене преко 317 сорти од чега је јабукових сорти било око 232 (96 локалних, 120 европских и 16 неодређених).

Регион има богату локалну сорту. Карактеристика ових аутохтоних сорти је да су формиране у нашим еколошким условима и прилагодиле су се на већину њих. Многе од њих су углавном стране и зато их воћари преферирају у свим регионима у земљи.

Током истраживања у региону Краишта нађена су појединачна стабла старих локалних сорти јабука и крушака, као и присуство значајног броја џанарика и шљива. Посебно су интересантне јабукове сорте **Жилавка, Буковица, Тетовка, Скринианка, Будинка, Кичовка, Циганка, Лимонка.**

Јабуково дрвеће је старости између 70 и 100 година, са добрим хабитусом, веома су јаког прираста и са задовољавајућим плодоношењем.

Према подацима локалног становништва, дрвеће је посађено од стране локалних воћара још око 1921, а неко је засађено касније стварањем задруга.

Воће које проучавано за потребе ове стратегије је просечног или задовољавајућег квалитета, што је карактеристично за више примитивних врста. Јабукове сорте су претежно киселог укуса, са чврстим месом, углавном без укуса и боје. Ове сорте се одликују високом плодношћу, редовним зрењем, високом отпорношћу на зиму и на значајан број обољења. Велики је број штеточина које нападају воћке и проузрокују штету на плодовима или лишћу. Осим тога, плодови се могу чувати на дуже време код куће, а неке од сорти као што су **Жилавка**, **Будинка** и **Тетовка** остају и до пролећа (март-април).

Што се крушака тиче, најчешћа је **Попска крушка**. Већина стабала је старости и преко 100 година, веома доброг здравља и са задовољавајућим зрењем. Највише је распрострањена сорта **Стамболка** у породичним двориштима, газдинствима. Присутне су и друге сорте као што су **Водник** и **Сулиа**. Стабла ових сорти си такође плодносна са мањим оштећењима од болести и штеточина. Интересовање у овом подручју је велико и за Шумску крушку, чије месо добија смеђу боју са повећаним сладом, тај феномен мештани зову "калеене".

Као што смо већ поменули, на територији општине Босилеград, Сурдулица и Трговиште спроведено је истраживање, у оквиру горе поменутог пројекта, када су обрађена 150 домаћинства, и у истима је направљено 550 анкетних листића од којих највећи део за јабуке и крушке а мањи део за за шљиве и џанарике.

На подручју Републике Бугарске направљено је око 400 анкетних листића за поменуте врсте воћа на подручју које обухвата Ћустендил, Трн и Трекљано.

Сорте воћа у поменутиим подручјима се по карактеристикама подударају, а разликују се по називима од једног до другог подручја и углавном носе месне називе.

ЈАБУКА – будимка, жиловка, петровка, бела јабука, црвена јабука, тројна јабука, тропотлика, прамена, буавица и ајванлика.

КРУШКА – расолка, водник, лубеничарка, крушке за сушење, крушке за кување, караманка, дињовац, какичка, багрем, жетварка.

ШЉИВА – моравкса повегача, белица, тургуња, дришљивка, зелена магдалена, модра стара.

ЏАНАРИКЕ – жута, црвена, црна, крупна, ситна, за кување.

Карактеристика за све врсте воћа је да не дају род сваке године већ једну годину дају род, а другу не из више разлога. Стабла расту и развијају крошњу неконтролисано, не врши се резидба, и у години кад дају род стабла прероде и немају могућност да се припреме за наредну годину. Стабла су појединачна имају доста простора за свој развој и нису у засадима.

Трајност плодова код **јабуке** варира од нетрајне до дуготрајне тј. код Петровке-петроваће одмах се морају конзумирати па на пример Будимка и Зимска пармена могу трајати у нормалним условима седам па чак и осам месеци.

Код шљива је погодност што се лако могу сушити.

Код крушака трајност варира од једног до четири месеца а посебно су интересантне сорте које се спремају као сушене и крушке у расолу сорта Расолка. Сорте са сушење прво се чувају да такорећи угњиле, тј. да месо крушке промени боју у тамно браон и омекша.

И џанарика се углавном користи за производњу ракије, а један део за употребу у свежем стању и за кување и производњу компота.

Код старих сорти воћа не врши се орезивање нити било каква заштита хемијским препаратима те се могу третирати као врло отпорне сорте на болести. Овде је интересантно напоменути да је шездесетих година шљиву напала болест такозвана шарка кад је иста посечена и скоро искорењена.

Величина плодова код јабука иде од ситне па до крупне а боја је различита зелене, жуте, беле, црвене и тд.

Крушке су зелене, жуте, браон боје а и по облику се доста разликују (крушкасте, округле, у облику лубенице, пљоснате и тд.)

Код шљиве преовладавају ситне, средње и крупне величине за дате врсте.

Према подацима малих произвођача, воћара, код поменутих врста воћа старост варира од 60 па до 200 година, а за неке мисле да су их донели још и Турци, што се да и приметити по самим крошњама.

Дебла појединих стабала крушке достижу пречник и до 1 метра.

Постоје доста сорти јабука и крушке који су пред исануће и могућност за губљење, ако се у догледно време не буду обнављали путем калемљења или подмлађивањем.

4.3. Прерада и складиштење

Прерада воћа представља велики индустријски потенцијал. По подацима из 2008. године воће се код нас замрзава и складишти у 118 хладњача, а заједно са поврћем, у још 20 хладњача. Укупан инсталисани капацитет хладне прераде је 303.315 тона, од чега се користи 218.368 тона. Тренутно, 49 хладњача имају или су у процесу увођења стандарда ISO 9001 и HACCP. Фабрика за топлу прераду воћа и мешовитих које прерађују и воће и поврће има 39, чија је искоришћеност капацита око 50%. Поред тога ради и 20 фабрика за производњу сокова и концентрата.

Знатан број прерађивача не функционише или поседује опрему слабијег квалитета, док само мали број компанија имају високу технологију прераде. Продужетак сезоне свежег воћа ограничен је и могућностима складиштења. Проблем је што су постојећи капацитети неодговарајући са застарелим начином чувања и без климатизације па се јављају велики губици. Од 118 хладњача колико их је у Србији, само пар има модерне услове складиштења са ULO (ултра лов охуген) технологијом. Оваквих хладњача има само десетак у Србији, а потребан број је знатно већи. Такође, један део прерадних капацитета још увек нема имплементиране системе квалитета. Класирање и паковање свежег воћа је још увек слабо заступљено, поготово кад је реч о малим паковањима.

Треба увести обавезу вођења регистра прерађивача и складиштара.

– Инвестиционом подршком кроз буџетска средства Министарства пољопривреде и IPA фонда подржати подизање, тј. изградњу ULO хладњача, изградњу нових и адаптацију постојећих складишта, набавку сушара и опреме за чишћење, сортирање, калибрирање и паковање воћа. Подстицање увођења добре пољопривредне праксе у воћарску производњу.

– Подршка увођењу стандарда HACCP и ISO.

– Доношење нових и усаглашавање постојећих стандарда и прописа о квалитету за свеже, замрзнуто и сушено воће, као и производа добијених прерадом воћа, са стандардима OECD, UNECE и EU.

5. ЗАКЉУЧАК И ПРЕПОРУКЕ

Пољопривреда у региону сучава се са многим проблемима, који су, између осталог, резултат ограничења насталих у условима економског окружења и аграрне политике вођене после другог светског рата до распада СФРЈ, тешкоћа насталих у протеклих петнаестак година и тешкоћа у прилагођавању тржишној економији. За развој је потребна политика која може утицати на повећање продуктивности путем преструктурирања и инвестиција, што подразумева јасна власничка права и формирање ефикасног тржишта земљишта, кредита и инпута.

Често, промене успоравају политички разлози и притисак интересних група. Напредак пољопривреде је снажно повезан са напретком општих економских реформи, а нарочито са стопом демократичности и отворености политичког система.

Већи део пољопривредног земљишта је у приватној својини која и даје највећи део пољопривредног производа. С друге стране, политика која се спроводи оријентисана је ка пружању помоћи и одржавању пољопривредног земљишта које је претходно било у друштвеној својини, уз истовремено, постепено усмеравање те политике ка највиталнијем делу – комерцијално оријентисаним пољопривредним произвођачима.

Прелаз на тржишну економију праћен је значајним развојем трговине. Процес отварања према свету, већ је имао за резултат крупне трговинске концесије које су омогућиле даље повећање трговинске размене. Процес се наставља потписивањем регионалних билатералних споразума о слободној трговини који су интегрални део овог процеса. Пријем Србије у чланство *STO* убрзаће либерализацију трговине, што ће за резултат имати већи притисак конкуренције, али и могућност отварања нових тржишта. Управо због тога је важно да се и овај регион брзо прилагоди овим новим изазовима. Решење је у постизању ефикасног функционисања тржишта тако да о распоређивању средстава одлучује приватни сектор, а да улога државе буде у стварању окружења које ће олакшати тај процес.

Као што смо већ поменули, основне карактеристике тржишта воћа су:

- Највећи део произведеног воћа се продаје на кванташима и зеленим пијацама или се даје у откуп.
- Релативно је мало уговорене производње за познатог купца.
- Производња је углавном усмерена ка појединцима и породичним потребама.
- Лоша је организованост произвођача, како у свери производње тако и у маркетингу.

Не постоји спремности да се усвоје нове идеје и технологије.

- Доминира традиционални начин производње док млађи и школовани произвођачи лакше усвајају нове идеје и технологије.
- Није дефинисано шта можемо понудити тржишту. Какав би требао бити квалитет плодова и које стандарде је потребно испунити.
- Још увек нисмо хармонизовали и ускладили прописе везане за стандард и квалитет производа, као и одговарајуће процедуре за усвајање истих.
- Производи на тржишту нису сортирани по облику и величини нити су паковани на одговарајући начин.

Кредитна подршка:

Дугорочни кредити за подизање нових засада, као и опреме и механизације за воћарску производњу и изградњу нових и адаптацију постојећих прерадних и складишних капацитета, краткорочни кредити за обртна средства (амбалаже, репроматеријала и инпута) која се могу користити у воћарској производњи су приоритети у будућем развоју воћарства овог региона.

Сигурно најважније мере унапређења воћарске производње јесу подстицаји за нове засаде, уведени 2004. године. Разлог повећања износа подстицајних средстава је све већа оријентација пољопривредних произвођача ка сертификованом (безвирусном) садном материјалу који је знатно више подстицан у односу на стандардни садни материјал. Други разлог је све већа оријентација пољопривредних произвођача ка

интензивној, односно густој садњи засада (кроз уредбу се стимулација врши по саднициза сво јабучасто, коштичаво и језграсто воће, док се само за јагодасто воће подстицај врши по хектару), односно подизање засада савременом технологијом гајења воћа.

Путем државних субвенција спроводи се мера помоћи за увођење сертификације садног материјала кроз финансирање подизања матичних засада основне (базне) категорије, а који су неопходни за производњу сертификованих садница. Од 2007. године је уведена нова мера којом се подстиче крчење заражених засада воћа и винове лозе, са циљем формирања здравствено безбедносних зона на којима ће се засновати нови матични и производни засади са сертификованим садним материјалом.

Основни проблеми приликом досадашње политике подршке сектору воћарства су:

- *застарелост пређашње законске регулативе,*
- *слаба информисаност и доступност малим и појединачним произвођачима воћа у мање развијеним сеоским подручјима о мерама подршке у овом сектору,*
- *спор обрт капитала услед чега постоји бојазан и неспремност, пре свега малих произвођача да инвестирају у подизање воћњака,*
- *дуг период од пријављивања за подстицајна средства до њихове реализације, тј. спора имплементација уредби, односно конкурса,*
- *недовољни људски ресурси и технички услови*

За регион Краиште веома је значајно истаћи да посебан приоритет представља **продужетак живота стабала и повећање генетичких ресурса за очување старих сорти воћа**, како у општинама у Србији тако и у Бугарској.

У обе ове области постоји обиман генетски материјал воћака - јабуке, крушке, шљиве и џанарике. У региону у обе земље воћке се гаје као појединачна стабла или се држе као одвојене групе од 8 до 10 стабала у групи. Посматране воћке које се могу

користити као генетичка база су између 80 до 120 година старости и суочавају се са озбиљним проблемима фитосанитарних услова.

Опште здравствено стање већине стабала може да се окарктерише као добро док је код појединачних стабала оно ного боље. Радом на терену показано је да се код воћки развијају многе болести и штеточине, од којих неке озбиљно угрожавају здравље стабала. У овом периоду, такве болести и штеточине које утичу на стабла и гране су скелетни (ксилофаги) и на лишће - филофаги. Штеточине воћа (карпофаги) су мање важни за очување генетског материјала, али су оштећења воћа већа.

Препоруке:

У смислу побољшања здравља и продужења живота воћака предлажу се следеће мере:

1. Стална обележавања одговарајућих генетичких стабала воћа

2. Спровођење мера у складу са законима обеју земаља у вези са заштитом и очувањем ретких биљака

3. Спровођење обавезних фитосанитарних мера, чиме се врши:

- Механичко уклањање старих и мртвих и сломљених грана и физиолошко стање младица;
- Коришћење лиценцираних органских фунгицида и инсектицида за сузбијање штеточина у листовима и плодовима;
- Именовање лица која врше редовна запажања и евидентирају здравствено стање генетског фонда воћки.

4. Успостављање воћних расадника у обе земље ради добијања садница воћа које производе резнице одабраних воћки.

4. Користити експертизу стручњака из обе стране у производњи воћних садница.

5. Обезбедити инфраструктуру за складиштење генетских ресурса.

У закључку се може рећи да ова студија представља почетак темељног истраживања локалних сорти у региону Краиште. Даљи напори су неопходни како би се израдили програми и планови за конкретне активности и остварење циљева и приоритета, како би се заједничким снагама унапредио развој воћарства у региону и тиме и квалитет живота у овим подручјима.

Обзиром да код малих произвођача, воћара, преовлађује мишљење да се плодови горе наведених врста воћа углавном могу користити за производњу ракије, а много мањи део за прераду као на пример у сокове, компоте и џемове, један од наших задатака јесте њихова едукација, удруживање и подршка у развоју како њихових приватних газдинстава тако и шире.

Поред очувања старих сорти воћа препоручујемо да се иста обележавају и обнављају као и врши едукација власника за њихово чување и узгој.

Када је у питању развој тржишта ту посебну пажњу морамо посветити мотивисању и анимирању прерађивачких кућа, компанија, како би се развио организовани откуп и прерада ради добијања здраве еколошке хране.

6. Циљеви развоја воћарства

Бр	Основни циљеви	Скраћено	Ефекат
1	Изградити ефикасан и одржив воћарски сектор конкурентан на тржишту	Повежање конкурентности	Зарада
2	Обезбедити квалитет и безбедност воћа	Безбедност хране	Трошење
3	Подршка развоју малих пољопривредних газдинстава	Подршка	Трошење
4	Осигурати одрживи развој руралних подручја	Развој села	Зарада и трошење
5	Припрема за ЕУ интеграције	ЕУ	Више

7. ПРЕДЛОЗИ ПРОЈЕКТА ЗА ДАЉИ РАЗВОЈ ЕКОНОМИЈЕ, ПРИВРЕДЕ, ПОЉОПРИВРЕДЕ И ВОЋАРСТВА У РЕГИОНУ - неколико идеја

1. Назив пројекта: **Формирање и развој кластера**

Кратки опис пројекта:

У условима отворене конкуренције, либералног тржишта и процеса глобализације умрежавање привредних субјеката и стварање општинског (регионалног) идентитета представља важан фактор за економски развој општине (округа). Заједнички наступ на тржишту, смањење трошкова набавке и производње као максимизација постојећих ресурса представљају основне разлоге за умрежавање предузећа. Кластери су географске концентрације међусобно повезаних привредних и других заинтересованих субјеката на одређеном (привредном) подручју, а везује их оно што им је заједничко и што их допуњује. Сходно претходној дефиницији, као и тренутном стању МСП сектора у општини у наредном периоду потребно је ићи ка реализацији пројекта формирања кластера и то на следећи начин:

- ♣ Усагласити интересе свих заинтересованих субјеката
- ♣ Сваки кластер да сагледа шта би могло бити доминантно у његовој понуди (специјализација)
- ♣ Градити идентитет поједине дестинације
- ♣ Подизати квалитет
- ♣ Штитити околину и подизати квалитет живота становништва
- ♣ Направити детаљан план у којем ће се прецизирати шта поједини субјекти треба да ураде и којом динамиком

♣ Инсистирати да кључни људи, од општине па наниже, на тај документ ставе свој потпис у смислу прихватања обавеза али и одговорности да би се одређеном динамиком могло пратити ко је шта урадио, а шта не.

Циљеви: Развој МСП сектора, побољшање опште привредне ситуације, бољи стандард грађана

Очекивани резултати: Бржи развој МСП сектора, побољшана укупна привредна ситуација, већи животни стандард становништва.

2. Назив пројекта: **Пројекат подстицаја за отварање мини прерадних капацитета**

Кратки опис пројекта

Произвођачи у Босилеграду углавном продају робу у свежем стању. Не поклања се превелика пажња паковању, калибрирању и сл. У наредном периоду посебно треба стимулисати подизање малих прерадних капацитета у власништву удружења (паковање, хлађење, сецкање и сушење производа) која могу допринети повећаној вредности производа. У свету, али и код нас, су познати примери удруживања произвођача ради набавке машина које могу допринети бољем квалитету и већој вредности производа. Основне активности се огледају у формирању акционих група по селима које дефинишу потребе у опреми и машинама, правни основ за сарадњу унутар акционе групе и начин коришћења добијене опреме. Након потпуног формирања акционе групе подноси се захтев општини за суфинансирањем набавке опреме/механизације. Општина одабира једну до две акционе групе којима се финансијски помаже уз обавезно суфинансирање акционе групе.

Циљеви

Стварање додатне вредности производа и отварање нових тржишта за пољопривредне производе

Очекивани резултати

Већа запосленост,
Стварање додатне вредности производа,
Отварање нових тржишта за пољопривредне производе,
Развој заједништва

3. Назив пројекта **Формирање Центра за развој пољопривреде** – Агробизнис центра (АБЦ)

Кратки опис пројекта

У постојећим условима најефикаснија и најекономичнија општинска помоћ би се огледала у подршци оснивању Центра за развој пољопривреде. Овај центар би био седиште пољопривредних удружења, општински информациони центар, центар за помоћ пољопривредницима, прерађивачима итд. Рад Центра би се финансирао из општинског буџета и комерцијалних активности са циљем да се временом постигне потпуна финансијска самосталност. У другој фази развоја, Центар би требао да преузме послове матичења и саветодавне службе, конципирања пројекта према различитим донаторима и инвеститорима итд. У наредном периоду је потребно израдити оперативни план рада АБЦ-а који ће дефинисати потребан број запослених, почетне активности АБЦ-а, начин и временски рок постизања финансијске одрживости центра, власништво над АБЦ-ом итд. Уз израду оперативног плана потребно је одредити и опремити канцеларију/е АБЦ-а, штампати промотивне и информативне материјале, запослити најмање два инжењера пољопривреде.

Циљеви

Координирани развој пољопривреде из једног заједничког центра

Очекиване користи

Пољопривредни произвођачи и удружења имају центар за добијање информација, пружање помоћи итд.

Удружења имају створене претпоставке за успешан рад,

Постоји центар за конципирање пољопривредних пројеката,
Постоји информативни центар за потенцијалне инвеститоре, купце, донаторе, итд.

4. Назив пројекта Јачање постојећих и формирање нових удружења и задруга као подстицај произвођачима за специјализацију производње

Кратки опис пројекта

Задругарство представља шансу за бржи развој индивидуалних домаћинстава која кроз задругарство остварују свој интерес. У општини Босилеград постоји неколико слабих удружења. Општина сем помоћи постојећим удружењима треба да иницира и помогне формирање нових удружења. Улога општине у овом процесу се огледа у подстицању иницијалних састанака пољопривредних произвођача на којима би се представиле предности и нужност удруживања, техничкој и финансијској асистенцији произвођачима код регистрације и формирања задруга и удружења. У почетном периоду овим удружењима ће бити неопходна финансијска и техничка помоћ. Најефикаснија помоћ градске општине би се огледала у формирању заједничке канцеларије за рад свих пољопривредних удружења, њеном опремању, изради промотивних материјала, и запошљавању два инжењера пољопривреде који би били задужени за свакодневни рад.

Циљеви

Циљ је ојачати тржишну и производну позицију фармера,
Пољопривредна удружења, пољопривредни произвођачи

Очекиване користи

Пољопривредни произвођачи имају центар за добијање информација,
пружање помоћи итд.

Пољопривредним удружењима су створене претпоставке за успешан рад

5. Назив пројекта **Едукација произвођача** – Стицање нових знања и увођење у праксу

Кратки опис пројекта

У наредном периоду је потребно успоставити стални процес едукације пољопривредних произвођача, на начин који је прихватљив и разумљив, и са темама које су од интереса за произвођаче. Због тога је потребно организовати кратку анкету ради дефинисања најважнијих тема и области за пољопривредне произвођаче. На основу резултата анкете потребно је изградити програм едукације односно дефинисати теме, време и место предавања, најбоље предаваче, и конципирати пројекат према МПВШРС. Предавања, радионице, практични тренинзи, зимске школе итд. се морају одржавати у селима, и по могућству на пољима, како би се предавања искористила и као саветодавни рад на терену. Стални процес едукације треба да обухвати и мале и велике произвођаче. Значајну помоћ у едукацији пружају произвођачи семена и садног материјала, механизације, опреме и сл. У наредном периоду је пожељно да се промотери семена, садног материјала, механизације, опреме и слично организовано позивају у Босилеград, одређеног дана, како би произвођачи могли да добију додатна сазнања на једном месту, и у току истог дана. Општина овакво окупљање може посебно да промовише као нпр. „Дан пољопривреде“ и повеже са другим пољопривредним дешавањима (нпр. изложба стоке).

Циљеви

Стицање нових сазнања и њихово увођење у праксу (опреме)

Очекиване користи

Подизање нивоа и квалитета производње кроз имплементацију добијених сазнања.

6. Пројекат РАЗВОЈ СОЦИЈАЛНЕ Греенхоусе ЕКОНОМИЈЕ

1. АПЛИЦАНТ: ОПШТИНА БОСИЛЕГРАД
2. ПАРТНЕР: општине из Прекограничног РЕГИОНА
3. ТРАЈАЊЕ: 24 месеци
4. РЕЗИМЕ ПРОЈЕКТА:

Општи циљ ове акције је: да побољша истраживање и развој иновација које повезују више одрживих прихода, запошљавање и образовање одраслих у правцу социјалне кохезије.

Промовисањем социјалне економије иновације кроз јачање веза између друштвених и пословних циљева, образовање и истраживања, ова акција има за циљ активирање могућности запошљавања и смањење социјалне искључености и изолације у области.

Циљ је: Да бисте побољшали у овој области праксу модел стаклене баште, расадника и примењене технологије, као доходовних мера, мера запошљавања и доживотног учења морају се повећавати и квалитет живота и социјалне инклузије угрожених група. Изградњом партнерства и повезивањем са различитим заинтересованим странама, као што су локалне самоуправе, локалне НВО, научне институције, универзитет, директни корисници ће бити запослен као мера ка постизању циља и постизање главне циљне групе: најугроженији појединци у општинама Босилеград и Трекљано (жене, самохране мајке и незапослена лица).

Током периода од 24 месеца, четири групе активности ће се спроводити за реализацију четири очекивана резултата:

1. Оснивање шест пластеника за генерисање прихода;
2. Изградња капацитета и вештина у области воћарства, расадничарства, маркетинга и продаје за 60 угрожених лица;
3. Успостављање 2 Мулти-истраживачка тима и интересних група са обе стране границе;
4. Размена најбољих искустава и промоција кампање за побољшање видљивости искуство у региону.

8.МАТРИЦА МЕРА

ПРИОРИТЕТИ	АКТИВНОСТИ	МЕРЕ	НОСИОЦИ
1. Повећање конкурентности воћарства	1. Обнова постојећих и подизање нових воћњака	подизања трајних насада	
	2. Повећање производње по јединици површине	Израда програма мера за повећање просечног приноса	
	3. Наводњавање	Улагања у системе наводњавања капањам и/или анти фрост на пољопривредном газдинству за воћњаке	
	4. Повећање складишних и расхладних капацитета за воће	Улагања у изградњу и/или реконструкцију и/или опремање складишних капацитета за воће,	
	5. Подстицање удруживања воћара	Подстицање удруживања (малих) произвођача у разноврсне специјалистичке задруге и њихово повезивању на регионалној и националној основи. Усавршавања за произвођаче воћа ширење информација о кључним концептима, оперативним програмима и тржишним стандардима	
	7. Прерада воћа	Улагања у изградњу и/или реконструкцију и/или опремање погона за прераду воћа	

2. Организација тржишта и маркетинг воћа	1. Организација тржишта воћем	Израда предлога пројеката и удруживање	
	2. Истраживање тржишта воћа	Сакупљање средстава и одабир експерата за израду истраживања	
	3. Маркетинг и промоција воћа и производа	Програми маркетинга локалних/квалитетних производа (заштићених имена), учешће на сајмовима, промотивни материјал и слично за воћњаке	

3. Едукација воћара	1. Примена сталног стручног образовања и усавршавање воћарства	Увођење сертификираних курсева за стручно оспособљавање воћара Обука стручних кадрова за потребе воћарства	
	2. Оснивање регионалних воћарских производних јединица за едукацију и праксу	стручне едукације и стручних посета примерима региону	

4. Унапређење воћарске производње	1. Програм развоја воћарства	Регионализација и израда воћарских програма	
	2. Базе података о воћарству	Базе података о воћарству	